

ПЕРШЕ ВИДАННЯ «ФЛОРИ ЛИШАЙНИКІВ УКРАЇНИ» ЗАВЕРШЕНЕ

Окснер А.М. Флора лишайників України.

**У двох томах. Т. 2, вип. 3. — К.: Наук. думка,
2010. — 662 с.**

У ХХ столітті в нашій державі було започатковано декілька дуже амбітних проєктів щодо підготовки таких фундаментальних видань, як «Флори» окремих груп спорових рослин та грибів. Вони, безумовно, наслідували «Флори» судинних рослин України та сусідніх країн — Словаччини, Румунії, Польщі тощо. В Україні підготовку відповідних «Флор» спорових рослин і грибів розпочали в другій половині ХХ століття. Однак до останнього часу було завершено лише чотиритомне видання «Флора мохів України», яке відобразило все різноманіття мохоподібних країни. Причому чотири книги «Флори», що вміщує понад 800 видів мохоподібних України, опубліковані впродовж 1964—2004 рр. (тоді як видання «Флори» судинних рослин України, яке охопило близько 5000 видів, здійснене протягом 1936—1964 рр.). Це, безперечно, пояснюється значно меншою кількістю фахівців-бріологів у нашій державі.

Видання «Флор» водоростей і грибів лише розпочато. Однак відсутність потужного колективу авторів, а також високе таксономічне різноманіття цих груп рослин і грибів в Україні не дозволяє здійснити проєкт за короткий період.

А.М. Окснер почав працювати над «Флорою лишайників України» наприкінці 1940-х. Перший її том подали до видавництва в 1954 р., коли до складу УРСР приєднали Кримський півострів. Лише завдяки величезній працездатності Альфреда Миколайовича та його обізнаності з ліхенофлорою Радянського Союзу до першого тому, що був опублікований у 1956 р., ввійшли відомості щодо лишайників, поширених у Криму. Однак підготовку до друку другого тому «Флори» відклали для детальнішого вивчення і повнішого висвітлення у виданні ліхенофлори Криму. В ході цих досліджень з'ясувалося, що другий том «Флори лишайників України» А.М. Окснер був змушений розділити ще на дві частини. На жаль, за життя Альфред Миколайович встиг опублікувати лише перший випуск другого тому «Флори» (Окснер, 1968). І аж через 20 років після того, як у 1973 р. А.М. Окснера не стало, у 1993 р. побачив світ другий випуск другого тому «Флори», у підготовці якого значною мірою використано архівні матеріали вченого.

Останній, третій, випуск другого тому «Флори лишайників України» А.М. Окснера завершує це видання. Він містить традиційні для попередніх випусків «Флори» цього автора таблиці для визначення родин та родів лишайників України, розширені історичні огляди про таксони вищого рангу (порядки, родини, роди) та історію їх виділення, сучасне розуміння і видовий/родовий/родинний склад. Наведено характеристики кожного роду ліхенофлори України та їхніх відомих на сьогодні представників, а також таблиці для їх визначення.

До третього випуску «Флори» автори додали «Третій зведений список лишайників та споріднених грибів України», адже за дванадцятилітній період після видання «Другого зведеного списку лишайників України» (Kondratyuk et al., 1998) кількість відомих у країні видів ліхенофлори зросла з 1230 до 1658. Проте слід зазначити, що цей «голий» список видів лишайників, поданий у «Флорі» як порівняльна таблиця таксонів, відомих з України, і тих, описи яких наведено в різних випусках «Флори», аж ніяк не знімає з порядку денного питання публікації «повноформатного» зведеного списку лишайників України, де будуть вказані як відомості щодо поширення кожного виду, так і посилання на літературні джерела.

У вступній частині до останнього випуску «Флори», а також у додатку «Зведений список» автори показали, що в чотирьох книгах цього видання описано лише 1200 із відомих на сьогодні для території України понад 1650 видів. Слід наголосити, що в часи, коли А.М. Окснер започаткував видання «Флори лишайників України», вважалося, що їхніх видів приблизно 800—900. Але оскільки під час підготовки монографії відбулися суттєві зміни у класифікації лишайників (детально висвітлено у вступній частині випуску), а саме — їх включили до системи грибів, у «Флорі» не було змоги змінити опрацювання деяких таксонів, відомих з території України.

Таким чином, у «Флорі» А.М. Окснера відсутні описи понад 400 видів лишайників. Тобто можна було би планувати підготовку ще одного «повноформатного» випуску «Флори». Однак ми погоджуємося з аргументацією авторів про доцільність завершення даного видання та включення до третього випуску покажчиків латинських й українських назв до всіх чотирьох книг «Флори», враховуючи доволі тривалий період підготовки їх до друку і неможливість внесення доповнень до обробок таксонів, опрацьованих ще в 50-х роках минулого століття.

Останній випуск «Флори» є набагато привабливішим завдяки великій кількості (96) ілюстрацій, що вміщені на 24 аркушах кольорової вклейки, порівняно з попередніми випусками, де були тільки чорно-білі ілюстрації. Кольорові і деякі чорно-білі фотографії збільшених фрагментів лишайників зроблені переважно за допомогою цифрових камер на стереоскопічному мікроскопі і вражають чіткістю окремих елементів, особливо коли йдеться про діагностичні ознаки деяких видів.

Слід додати, що за вмістом таких інформативних кольорових ілюстрацій рецензований випуск «Флори» (Окснер, 2010) наближається до випусків «Енциклопедій лишайників» чи інших груп спорових рослин, видання яких стає модним у Західній Європі (Скандинавські країни, Німеччина), Австралії тощо. Основним призначенням таких закордонних «Енциклопедій» є надання найповнішої можливості для ідентифікації таксонів і тому, в розумінні українських ботаніків, вони є ближчими до «Визначників». Однак за великою кількістю кольорових ілюстрацій вказані «Енциклопедії» вельми інформативні, отож прискорюють процес вивчення різноманіття лишайників та інших груп спорових рослин.

Хоча слід зауважити, що зображення окремих видів лишайників у рецензованому випуску не зовсім вдале. На жаль, немає посилань на авторство кольорових (до речі, як і переважної більшості чорно-білих) ілюстрацій. Викликає деякий подив і те, що третій випуск «Флори» вийшов лише під прізвищем А.М. Окснера, хоча більшість його розділів написано без використання архівних матеріалів ученого. На нашу думку, коректніше було би вказати на обкладинці цього випуску «Флори» прізвища й інших авторів, хоча б тих, хто зробив найбільший внесок у його підготовку, а саме С.Я. Кондратюка, О.Г. Ромс, О.Є. Ходосовцева.

Як і другий випуск другого тому «Флори лишайників України», третій зібрав чималий колектив українських дослідників (С.Я. Кондратюк, О.Г. Ромс, О.Є. Ходосовцев, Л.М. Димитрова). Однак, на відміну від попередніх випусків, до праці над ним було залучено також низку іноземних авторів із різних ботанічних установ світу. Це, зокрема, А. Лацковічова, А. Гутова, Е. Лісіцька, І. Чарнефельт, Т. Говард і Д. Галловей.

У випуску наведено описи нових для науки видів, а також запропоновано понад 30 нових номенклатурних комбінацій. Хоча слід зазначити, що лише два види — *Oxneria huculica* S.Y. Kondr. та *Phoma pisutii* S.Y. Kondr. et al. — є новими, описаними саме з території України, а види *Xanthomendoza coppinsii* S.Y. Kondr. et Kärnefelt, *X. sogdiana* S.Y. Kondr. et I. Kudratov та *Xanthoria kaernefeltii* S.Y. Kondr., D.J. Galloway et D. Goward є новими, вперше описаними з різних регіонів світу (Азії, Європи, Америки тощо). Додаток (Addenda) з описами нових для науки видів наведено англійською мовою. Це уможливить його ширше використання за межами України, а також сприятиме поширенню третього випуску «Флори» серед закордонних ботанічних центрів.

Останнім випуском «Флори лишайників України» А.М. Окснера вітчизняні ліхенологи завершили цілий етап ліхенофлористичних і таксономічних досліджень. Це дає змогу на якісно новому рівні продовжити вивчення лишайників, вирішуючи питання їх використання в Україні, підготовки та публікації наступних зведень. Оскільки автори випуску справедливо зазначають, що черговим завданням ліхенологів України є підготовка видання, яке б уможливило ідентифікацію всіх відомих у країні видів лишайників, то його і слід вважати найнагальнішим.

«Флора» є, безперечно, найважливішим зведенням щодо таксономічного різноманіття лишайників України і слугуватиме базою для його подальшої ревізії. Видання важко переоцінити і для організації охорони видів, моніторингу за рідкісними та зникаючими, а також за ресурсними видами.

Нині, коли відкриваються великі можливості генної інженерії та промислового використання унікальних лишайникових речовин, видання «Флори» є основою для правильної ідентифікації зразків лишайників, які слугуватимуть для подальших досліджень і потреб практики.

Підготовка цієї рецензії для «Українського ботанічного журналу» дещо затрималась, а тим часом уже опубліковано схвальний відгук про третій випуск «Флори» в Міжнародних ліхенологічних листах (International Lichenological

Newsletters. — 2011. — **44**(1). — P. 13—14). Це вельми висока оцінка українського видання за кордоном.

Ми вітаємо авторський колектив та видавництво «Наукова думка» з таким вдалим завершенням видання «Флори лишайників України» А.М. Окснера. Це важливий етап у вивченні видового різноманіття дуже цікавої групи біоти України. Видання закріплює статус нашої держави як однієї з країн Східної Європи, яка найкраще вивчена в ліхенологічному аспекті.

Інвентаризація ліхенофлори України успішно триває і з часом постане питання про підготовку другого видання «Флори» чи «Енциклопедії» лишайників на території нашої країни.

Л.О. ТАСЕНКЕВИЧ, М.В. ПИРОГОВ